

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Петришин Л. Й.

У статті аналізується поняття креативного педагогічного процесу; розглянуто поняття "креативна особистість"; охарактеризовано основні якості майбутнього фахівця соціальної сфери; проаналізовано особливості процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів в умовах професійної підготовки.

Ключові слова: креативність, особистість, творчість, майбутні соціальні педагоги, креативний педагогічний процес, креативна компетентність.

В статье анализируется понятие креативного педагогического процесса; рассмотрено понятие "креативная личность"; охарактеризованы основные качества будущего специалиста социальной сферы; проанализированы особенности процесса формирования креативности будущих социальных педагогов в условиях профессиональной подготовки.

Ключевые слова: креативность, личность, творчество, будущие социальные педагоги, креативный педагогический процесс, креативная компетентность.

The author analyzes the concept of creative pedagogical process, considers the concept "creative personality", describes the main qualities of the prospective specialist in social sphere, and analyzes peculiarities of forming creativeness of prospective social pedagogues in conditions of professional training.

Key words: creativity, personality, creative work, prospective social pedagogues, creative pedagogical process, creative competence.

Постановка проблеми. У процесі оновлення всіх сфер суспільного життя України важливим є досягнення в процесі розвитку освіти таких результатів: розвиток особистості, яка є показником, рівня прогресу кожної країни; сформована особистість, що є основною рушійною силою розвитку країни. Досягнення цих результатів вимагає реформування освітньої системи, розробки, розповсюдження та використання освітніх інновацій. Інноваційна освітня діяльність складається з декількох компонентів: філософського, мотиваційного, креативного, операційного та рефлексивного. Новий аспект у цьому випадку саме креативний, який передбачає формування нового типу мислення й нового ставлення до процесу творчої реалізації особистості. Сьогодні креативність розглядається як здатність особистості запропонувати або зробити щось нове: нове розв'язання проблеми, новий метод, новий інструмент, новий твір мистецтва, нову технологію. У вітчизняній науці креативність визначається як творчість, творчі можливості людини, особливу властивість людського індивіда, що виявляє соціально значущу активність. Таким чином, креативна освіта повинна відповідати такій організації навчання, виховання і розвитку творчої особистості, її активності, у якій педагог і студент мають сприятливі умови для само-реалізації.

Особливо актуальним це твердження є у формуванні особистості майбутнього соціального педагога, оскільки його професійна діяльність, в першу чергу, зорієнтована на відповідальну роботу з усіма категоріями дітей і дорослих, з родинами. Окрім того, соціальні педагоги покликані створити систему соціальної допомоги у розвитку особистості, умови всебічного сприяння та внутрішнього комфорту.

Загалом, сьогодні педагогічна освіта спрямовує погляд на ключову функцію в освіті – гармонійне формування особистості. Досягнення даної місії потребує повної реорганізації системи освіти, осучаснення методологічних засад педагогічної освіти, її структурну зміну. На сьогодні потребує вагомих змін і процес захисту творчої особистості студента у структурі навчального та виховного процесу вищого навчального закладу, а зокрема:

- психолого-педагогічного захисту, що є сукупністю форм та методів, націлених на надання допомоги та психологічної стабілізації особистості, забезпечує розвиток творчої активності особистості, здатність розвинути свій внутрішній потенціал;

- соціально-педагогічного захисту, що допомагає у вирішенні різноманітних конфліктних ситуацій та у позитивній адаптації і соціалізації; сприяє розвитку креативних задатків, здібностей та інтересів; розвиває здатності людини до повноцінної життєдіяльності;

- фізично-педагогічного захисту, що забезпечує фізичне здоров'я та безпеку життєдіяльності особистості [2].

Саме тому на сучасному етапі розвитку та реформування вищих навчальних закладів важливим є гармонізація навчально-виховного процесу, гуманізація та оптимізація навчання, виховання гармонійної особистості, здатності до професійної реалізації з високим духовним потенціалом, яка компетентно реагує на всі ситуації. На думку К. Абульханової-Славської, О. Асмолова, В. Слободчикова, освіта – це процес, спрямований на розширення можливостей компетентного вибору особистістю свого життєвого шляху, повноцінну творчу реалізацію.

Сьогодні, щоб досягнути позитивних змін в освіті загалом та професійній освіті зокрема, необхідно змінити один з принципів розвитку вищої освіти: замість "освіти на все життя" ввести принцип "освіта впродовж усього життя", окрім того, необхідно реформувати освітні програми та упровадити замість традиційного освітнього процесу – креативний, що надасть можливість формувати творчу, креативну, професійну конкурентоспроможну особистість.

На наш погляд, **креативний педагогічний процес** повинен охоплювати: узгодження процесу навчання студента з процесом наукового дослідження та практичного його впровадження; творчо-креативний розвиток студентів та використання змісту освіти для подальшого удосконалення особистості; різноплановість та різноманітність творчої діяльності; домінуючу відповідальність студента за результатами навчальної, творчо-креативної, наукової і практичної діяльності; тісну пізнавальну взаємодію викладача, організатора, експерта, консультанта та студента у навчально-виховній, науковій, практичній діяльності; співтворчість студента і викладача як дослідників у творчому процесі; розуміння кожного студента як окремої здібної особистості; позитивної комунікативної взаємодії викладача і студента в процесі творчої взаємодії та практичної діяльності; щирого і вільного формування волевиявлення особистості студента в процесі творчості; позитивна адаптація та соціалізація в творчому колективі; різноманітні активні творчо-креативні засоби, методи, прийоми, технології навчання та виховання; зворотні зв'язки у співпраці та співтворчості; аналіз творчих досягнень особистості студента, розробка індивідуальних програм, планів, звітів студентів; діяльність груп співтворчості студентів.

У сучасних наукових дослідженнях сфери професійної освіти вагоме місце посідає проблема формування компетентного фахівця. Так, актуальною є думка О. Пехоти щодо напрямів розвитку сучасного педагогічного вищого навчального закладу. Головним напрямом, на її думку, є перехід від масово-репродуктивної до творчо-індивідуальної освіти, що створює умови для виявлення та формування творчої індивідуальності. Освітній та виховний процес у вищому навчальному закладі повинен бути спрямований на формування творчої особистості та розвиток її творчих здібностей.

О. Мещанінов запропонував інноваційну модель розвитку університетської освіти, в основу якої покладено особистісний розвиток. У зміст інноваційної моделі автор поклав характерні умови, що сприятимуть творчо-креативному розвитку майбутнього професіонала: розвиток творчого і самостійного мислення; спроможність генерувати ідеї; спроможність формулювати проблеми; уміння висувати варіанти та приймати рішення в умовах невизначеності; самодостатність внутрішньої свободи особистості; ініціативність та відчуття внутрішньої свободи; адаптивність до динамічних умов у суспільстві; здатність знаходити саме "своє" місце; комунікабельність, уміння працювати в команді; ефективність власних дій втілення, реалізації, досягнення власних ідей, цілей; мобільність до вимог, які швидко змінюються; віра в особисті переконання, можливість їх досягнення; самовизначення в професійній сфері; взаємодоповнення та взаємодія всіх учасників навчального процесу, гармонійне розкриття професіонала; інтеграція індивідуального рівня підготовки та результатів професійного самовизначення; відповідність темпів особистісного розвитку темпам змін соціально-економічних відносин; конкурентоспроможність на ринку праці; демократичний світогляд та фундаментальна культура.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Особливості розвитку креативності в професійній підготовці розглядали в своїх працях С. Овчинникова, Т. Андрущенко, В. Бондарьова, З. Заболотських, І. Колобутіна, Н. Мілютіна, А. Морозов, Т. Стародубцева, Л. Степанова, Г. Фомченкова та ін.

Важливими є умови, які сприятимуть формуванню креативності особистості системи вищої освіти. Цю проблему вивчали М. Воллах, Н. Коган, П. Торренс, А. Маслоу, К. Роджерс, Д. Богоявленська, Л. Дорфман, А. Матюшкін, В. Чудновський, В. Юркевич. Загалом, вони конкретизують умови, в яких може успішно формуватися особистість майбутнього професіонала у процесі навчально-виховної діяльності вищого навчального закладу: відхилення від заданих умов навчання чітко контролюються; підтримання самостійності в розробках, узагальненнях, висновках; стимулювання відповідальності і незалежності; стимулювання набуття нових знань, умінь і навичок; стійка увага до творчості особистості з боку однолітків та дорослих.

Тому **метою** нашої статті є аналіз основних аспектів процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів в умовах професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміни у суспільному житті та соціальній парадигмі вимагають від нас педагогів ввести у науковий обіг нове поняття – креативна особистість XXI ст. Отже,

креативна особистість XXI століття – це творчо-інноваційна особа, здатна до успішної самореалізації та соціалізації в нестандартних соціальних умовах незалежної України.

Загалом, креативна особистість XXI століття повинна об'єднувати у собі і певні соціально-життєві ролі. Вона рівнозначно повинна бути:

- 1) особистістю, яка реалізує себе творчо, соціально та професійно;
- 2) особистістю із яскраво вираженим прагненням до підтримки та допомоги іншим;
- 3) особистістю, яка вміє будувати гармонійні взаємовідносини з іншими;
- 4) особистістю, що вміло реалізує свої знання на практиці, передбачає нові ситуації, демонструє впевненість у своїх здібностях;
- 5) особистістю, що активно культурно розвивається, бере участь у різноманітних творчих ініціативах, освоює різноманітні творчі види діяльності;
- 6) особистістю, що професійно удосконалюється, використовує нові технології та ресурси для підвищення своєї конкурентоспроможності;
- 7) особистістю, котра добре проінформована про соціальні, освітні, політичні та ін. проблеми суспільних відносин.

Тому для визначення основних засад формування креативності майбутніх соціальних педагогів в умовах професійної підготовки ми розглянемо особистість студента як суб'єкта навчально-виховного процесу, креативність як властивість творчої особистості майбутнього професіонала, проблему формування необхідних властивостей креативної особистості майбутнього соціального педагога.

Аналізуючи та висвітлюючи процес професійного становлення фахівця, велика кількість учених визначають креативний компонент як невід'ємну складову високо професійної особистості. Вагому кількість педагогічних досліджень присвячено саме розвитку та формуванню креативності в процесі професійної підготовки. Так, Н. Васіна, Л. Лаптев, В. Сластьонін серед вагомих ознак професійної творчості виділяють:

- 1) націленість суб'єкта професійної діяльності на пошук нових рішень у вирішенні професійних проблем, питань та їх успішну реалізацію;
- 2) використання нестандартних прийомів та використання оригінальних засобів у вирішенні професійних проблем [8, с. 254].

Важливе місце у напрямі підготовки професійного, діяльнісного та компетентнісного фахівця займає вищий навчальний заклад, що набуває в нових суспільних умовах нового сенсу, коли важливою умовою стає орієнтація на практичну діяльність та передача спеціальних знань за фахом.

Зокрема, слід зауважити, що сам вищий навчальний заклад є складним організмом з великою кількістю суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних зв'язків та взаємовідносин. Студенти – майбутні соціальні педагоги виступають суб'єктами навчально-виховного процесу вишу, який максимально повинен сприяти розкриттю внутрішнього мотиваційного потенціалу особи майбутнього фахівця.

До умов, що забезпечуватимуть необхідне внутрішнє мотивування навчального процесу та забезпечення появи творчого потенціалу у процесі навчання, можна віднести такі:

- забезпечення свободи вибору в процесі навчальної діяльності;
- зниження рівня застосування похвали та покарання за результатами навчання, з огляду на можливість ослаблення мотивації навчання;
- використання творчих завдань у процесі навчання студента як умови успішного забезпечення його запитів, інтересів, задатків;
- організація навчальних занять таким чином, щоб процес спілкування викладача і студента проходив конструктивно і передбачав творчу складову;
- орієнтація викладача на індивідуальні та творчі досягнення студента;
- використання у процесі навчальної діяльності інноваційних технологій, спрямованих на формування творчого потенціалу особистості студента.

Вагомим є і той факт, що творчий потенціал особистості студента виступає креативним компонентом у становленні професіонала, майбутнього соціального педагога. Окрім того, творчий компонент вноситься багатьма вченими у визначення "професіоналізму". У наукових дослідженнях А. Маркова визначає професіонала як людину, яка змінює і розвиває свою особу та індивідуальність засобами професії, яка прагне внести творчість у свою професійну діяльність, збагачуючи досвід професії [8, с. 254].

У контексті нашого дослідження цікавим є визначення Н. Бакланова, який розглядає діяльність професіонала як "професійно доцільну, індивідуально-творчу, оптимальну", а професійну майстерність – як "якісний рівень професійної майстерності, що має творчий характер і орієнтована на соціально значущий кінцевий результат" [1, с. 9]. Інші науковці А. Ситников, А. Деркач зауважують, що "поняття майстерності відноситься не до окремого уміння, а до деякої сукупності умінь, які роблять сам процес діяльності творчим та якісно самостійним, індивідуалізують його. Вищим проявом майстерності є мистецтво і творчість" [4, с. 10].

Саме тому ми можемо зауважити, що творча складова є одним із компонентів професійного становлення майбутнього фахівця, соціального педагога. Разом з тим ми вважаємо, що в творчості на відміну від креативності відсутня ціль та алгоритм дії, що суттєво необхідно соціальному педагогу у його професійній діяльності, для вирішення конкретних та актуальних проблем клієнта. Для професійної діяльності соціального педагога даний аспект неприйнятний, оскільки вона спрямована на досягнення конкретної мети, що є чітко визначеною в часі, на певну категорію клієнтів. У креативному процесі творчість завжди присутня і є його необхідною умовою, адже креативності без творчої компоненти не може бути за визначенням.

Інтерес у контексті проблеми формування креативної особистості як професіонала становлять погляди Н. Вишнякової, яка відносить креативність до складових професіоналізму. Вона зауважує, що креативність виступає умовою творчого саморозвитку особистості і є істотним резервом її самоактуалізації. Креативність виражається сприйнятливістю, чутливістю до проблем, відвертим ставленням до нових ідей і здатністю руйнувати стереотипи з метою створення нового, отримання незвичайних рішень життєвих проблем. Вагомим є і те, що вона виділяє творчу індивідуальність, яка, будучи вагомою характеристикою професійної творчості, визначається як інтегральна креативно-особова категорія, яка об'єднує: інтелектуально-творчу ініціативу; інтелектуальні здібності; об'ємність та глибину знань; схильність до творчого сумніву; здатність вести внутрішню творчу боротьбу; відчуття новизни, жага пізнання; уміння бачити незвичайне в проблемі; професіоналізм [2].

Розглядаючи проблеми формування креативності особистості в процесі професійного становлення, такі науковці, як Н. Березанська та В. Нурков, разом з різними вміннями та особистими характеристиками виділяли і креативність. Вони зауважували, що креативність є чинником, який забезпечує:

- 1) створення принципово нових інтелектуальних продуктів, пов'язаних з новою професійною сферою знань, та вирішення на їх основі нестандартних завдань;
- 2) побудову оригінальних підходів до розуміння та інтерпретації знань;
- 3) використання фахових знань у нестандартних ситуаціях;
- 4) створення умов для саморозвитку знань, що підвищує рівень їх універсальності [11, с. 146].

Загалом, креативність виступає системним чинником творчої особистості та вагомою умовою становлення професійності майбутнього соціального педагога. Разом з тим вона фіксується низкою необхідних показників: *співвідношенням дивергентності та конвергентності; аналітичністю та синтетичністю знань; оригінальністю та нестандартністю; толерантністю до невизначеності; чутливістю до суперечностей.*

Н. Шмельова, зважаючи на особливості професійної діяльності соціального працівника/педагога, розробила модель показників професіоналізму особистості та її діяльності, яка має структурно-рівневий вигляд, де найвищий – третій – рівень відображає креативність у професійній діяльності фахівця соціальної сфери. На цьому рівні креативність визначається як властивість особистості, що є необхідною для соціального працівника/педагога, а також виступає одним з основних показників ефективності його діяльності та визначає його професіоналізм, оскільки підстава професіоналізму – не тільки широкі та глибокі професійні знання, уміння та навички, але й якості особистості, які визначають творчий підхід до професійної діяльності [12].

У науковій теорії та практиці широко обговорюється питання про те, які ознаки особистості дозволяють вважати її творчою. Наведемо деякі з них:

- уміння вникнути в проблему, відірватися від реалії та побачити перспективу, ставити під сумнів очевидні факти, уникати поверхневих тверджень (Н. Лук);
- здатність побачити старе у новому контексті, відмова від орієнтації на стереотипи (Р. Скульський);
- відмова від категоричних думок, уміння вести пошук нового (М. Млоташник);
- творчість передбачає наявність у педагога інтуїції (В. Дружинін);
- артистичність (Н. Кузьміна, В. Кан-Калик);
- сприйнятливість до нових ідей, творча сміливість, допитливість, спостережливість, здатність дивуватися, здатність долати стереотипи, схильність до ігор (А. Мелік-Пашаєв);
- здатність побачити ціле раніше, ніж окремі його деталі, здібність до перенесення функцій одного предмета на інший (В. Давидов);
- впорядкованість і динамічність знань, здібність до згортання і відкидання неістотного (Х. Зіберт);
- здібність до перенесення рішень, уміння вибрати одну з багатьох альтернатив (Е. Теплов);
- легкість асоціювання, здатність викликати в свідомості нові образи та створювати з них нові комбінації (С. Мідник).

Аналіз наукової літератури в контексті досліджуваної проблеми дозволяє визначити необхідні якості майбутнього фахівця соціальної сфери, які сприятимуть успішному формуванню креативності особистості в процесі навчально-виховної діяльності у вищому навчальному закладі: *педагогічна чуйність і такт; педагогічна уява; вміння використовувати стандартні педагогічні прийоми в нестандартних ситуаціях; розумова активність; творча сміливість; інтуїція; артистизм та формування свого творчого бачення; розвиток творчої ініціативи; уміння створювати та вирішувати проблемні ситуації; допитливість та спостережливість; здатність долати стереотипи; чіткість знань та швидкість навчання; працьовитість та наполегливість; прагнення здобути знання, необхідні для виконання конкретної професійної роботи; здатність віднайти головне в різних за змістом проблемах; відмова від авторитаризму та категоричних тверджень; уміння вести творчий пошук; легкість асоціювання; здібність виявити головне в проблемі раніше, ніж деталі; здатність переносити функції одного предмета на інший; здатність любити свою професію і себе у процесі професійної діяльності; здатність творчо та компетентно вирішувати проблемні питання; здатність чітко і вміло спрогнозувати результат; здатність приймати самостійне рішення; здатність саморозвиватися та самовдосконалюватися в процесі професійної діяльності.*

З огляду на вищеперерахований комплекс якостей особистості, що є необхідним для формування креативної особистості майбутнього фахівця, ми можемо стверджувати, що креативність – це і своєрідний комплекс здібностей особистості, які мають можливість проявлятися і в мисленні, і в діях, і в почуттях, і в комунікації, і в різноплановій діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери.

Висновки. Отже, здійснене дослідження проблеми формування креативності майбутніх соціальних педагогів в умовах професійної підготовки дозволяє зробити такі висновки:

- творчий потенціал особистості студента виступає креативним компонентом у становленні професіонала, майбутнього соціального педагога.

- у процесі професійної підготовки креативність є чинником, який забезпечує: створення принципово нових інтелектуальних продуктів, пов'язаних з новою професійною сферою знань, та вирішення на їх основі нестандартних завдань, побудови оригінальних підходів до розуміння та інтерпретації знань, використання фахових знань у нестандартних ситуаціях, створення умов для саморозвитку знань, що підвищує рівень їх універсальності;

- креативність виступає системним чинником формування творчої особистості та вагомою умовою становлення професійності майбутнього соціального педагога. Разом з тим вона фіксується низкою необхідних показників: співвідношенням дивергентності та конвергентності; аналітичністю та синтетичністю знань; оригінальністю та нестандартністю; толерантністю до невизначеності; чутливістю до суперечностей;

- з урахуванням глибокого вивчення наукової літератури з проблеми наукового дослідження нами визначено комплекс якостей особистості, що є необхідними для формування креативності майбутнього фахівця, соціального педагога зокрема. Ми звертаємо увагу на те, що креативність – це також своєрідний комплекс здібностей особистості, які мають можливість проявлятися і в мисленні, і в діях, і в почуттях, і в комунікації, і в різноплановій діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери.

- проблема формування креативності майбутнього фахівця, зокрема соціального педагога, є актуальною, оскільки креативність обумовлює становлення компетентного фахівця, що формується на базі накопичених професійних знань, соціального досвіду, нових умінь та навичок. Все це разом дозволяє знаходити та приймати професійно правильні рішення, застосовувати в професійній діяльності інноваційні форми та методи, бути компетентним. Креативна компетентність – це комплекс професійних вимог (знань, умінь, навичок) до підготовки фахівця, який включає систему комунікативних умінь, здатність до педагогічної творчості, уміння та навички використовувати фахові знання та продукувати на їх основі нові ідеї.

Література

1. Бакланова Н. К. Профессиональное мастерство работника культуры : учеб. пособ. / Н. К. Бакланова. – М. : Изд-во МГИК, 1994. – 120 с.
2. Вишнякова Н. Ф. Психологические основы развития креативности в профессиональной акмеологии : автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Вишнякова Н. Ф. – М., 1996. – 24 с.
3. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх вчителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Гриненко І. В. – Тернопіль, 2008. – 192 с.
4. Деркач А. А. Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров: социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии / А. А. Деркач, А. П. Ситников. – М. : Луч, 1993. – Вып. 2. – 72 с.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия / И. А. Зимняя // Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи,

перспективы : тр. методол. семинара. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 56–61.

6. Зимняя И. А. Социально-профессиональная компетентность как целостный результат профессионального образования (идеализированная модель) / И. А. Зимняя // Проблемы качества образования. – Уфа : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2005.

Кн. 2. – 2005. – С. 71–88.

7. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти : науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти : монографія / О. Г. Карпенко ; за ред. С. Я. Харченка. – Дрогобич : Коло, 2007. – 374 с.

8. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд "Знание", 1996. – 312 с.

9. Мистецтво життєтворчості особистості : наук.-метод. посібник : у 2 ч. / ред. рада: В. М. Доній, Г. М. Несен, Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков. – К. : ІЗМН, 1997.

Ч. 2. – 1997. – 936 с.

10. Ничкало Н. Г. Педагогіка вищої школи: крок в майбутнє / Н. Г. Ничкало // Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Віпол, 1999. – С. 225–243.

11. Разработка системы психологического обследования и мониторинга универсальных умений в целях аттестации и подбора персонала / Н. Березанская и др. // Развитие личности. – 2002. – № 2. – С. 136–155.

Шмелева Н. Б. Ценностные ориентации, мотивации и психологические установки в профессиональной подготовке социального работника / Н. Б. Шмелева // Российский журнал социальной работы. – 1997. – № 1. – С. 115–124.